

רבי מהללאל הלליה מְצִיּוּיָטָה נֹבָה ותשובתו בעניין ביטול חרם, עם הסכמות שליחי ארץ ישראל רבי שלמה הלוי, רבי דוד קאריגאל ורבי משה יצחק מלבוב

ר' מהללאל ב"ר שבתי הַלְלִיָּה (או: הַלְלִיָּה) היה מרבני אַנְקוֹנָה שבאיטליה. הוא נולד ככל הנראה סביב שנת שס"ה (1605)¹, ונפטר לא לפני שנת תל"ד (1674)². כך כתב עליו ר' חננאל ניפי³:

כמוהר"ר מהללאל הללויה⁴ מצויט"א נוב"א⁵, אחד מרבני אַנְקוֹנָה בזמן מהרר"י פירמו⁶. יש בידי פסק כ"י ממנו לפסול ס"ת שדבקו עליו מבחוץ קלפים דקים בדבק, היינו קו'לָא טיִדְסָ"קָא⁷, וכסו כל התפירות, עד שיתקנו אותו. ומוכח משם שהיה לו מחלוקת בזה עם מהר"י פירמו הנ"ל, ופירש השמלה לפני אלופי פירארה כדי שיבחנו האמת עם מי. והרב ועד לחכמים⁸

- 1 ברנשטיין ולקמן הערה 12) עמ' 501, קבע זאת על יסוד העובדה שבאחת מהאיגרות שכתב ר' מהללאל הוא מספר כי שמע על כיבוש מנטובה בידי הגרמנים, וכי היהודים שנמצאו בה סבלו מרדיפות ביום תשעה באב שפ"ט (1629). אם נניח, כתב ברנשטיין, כי ר' מהללאל היה לפחות בן עשרים או עשרים וחמש שנים בכותבו דברים אלו, אזי נקבל כי נולד בתחילת המאה השבע עשרה. לכן כתבתי בפנים סביב השנה שס"ה.
- 2 בי"ז בטבת תל"ד הוא כתב איגרת לנתן העזתי, שפורסמה על ידי ג' שלום ולקמן הערה 12), עמ' רמ. וראה לקמן ליד הערה 11, בהערה 12 ובהערה 18.
- 3 תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליה לרמ"ש גירונדי עם הוספותיו של ר"ח ניפי, טריאסטי, תרי"ג, עמ' 233, אות ת.
- 4 הוא היה חותם את שמו 'הלליה' בכתוב חסר, וכך כתב גם את שמו של אחד מספריי, ראה להלן ליד הערה 12. על צורת הכתיב החסר העיר כבר ברנשטיין הנזכר לקמן בהערה 12.
- 5 ציויטה נובה (Civitanova) היא עיר באיטליה השוכנת לחוף הים האדריאטי, 40 ק"מ מזרחית-דרומית לאַנְקוֹנָה.
- 6 הוא ר' יוסף פירמו (יש כותבים: פירמי). עליו ראה בתולדות גדולי ישראל (לעיל הערה 3), עמ' 145, אות כה.
- 7 כך כתוב ומנוקד בספר.
- 8 הוא ספרו של החיד"א שנדפס בתחילה כספר בפני עצמו, ליורנו תקנ"ו. הואיל וספר זה הוא השלמה לספרו 'שם הגדולים', בדפוסים מאוחרים כללו את הספר ועד לחכמים בתוך

כתב שראה ס' קודש הלולים, פי' פשוט עה"ת. וספר הלל גמור, פסקים לענין דינא⁹. וספר מהללאל¹⁰, שירים וחנ[נות] להרב הזה זלה"ה.

ואכן, נוסף לספר תשובותיו של ר' מהללאל (ראה להלן) נמצא בידינו כיום בכתב יד החיבור הגדול שלו על התורה הנקרא 'קדש הלולים', שבסופו הוא מסיים: "פה אנקונה יום ג' כ"ד לחדש שבט¹¹ ה' תל"ד". כמו כן נמצא ממנו בכתב יד החיבור הקטן הנקרא 'הלליה', המכיל איגרות ושירים¹².

אני מפרסם בזה מתוך כת"י ספר תשובותיו 'הלל גמור' את שער הספר ואת הקדמת המחבר, וכן תשובה אחת (סי' מה) העוסקת בענין ביטול חרם שהוטל שלא בצדק. בחרתי בתשובה זו משום שנמצאות עליה הסכמות משלושה שדרי"ם, ויש בכך

שם הגדולים. הקטע המצוטט כאן נמצא איפוא בדפוסים כיום בתוך שם הגדולים, מערכת ספרים, אות ק סע' ה, ערך קדש הלולים.

9 בשם הגדולים כתוב: הל"ל גמור ס"ה פסקים וכו', וכוונתו כי החיבור מכיל 65 פסקים כמניין הלל. הספר נמצא בכתב יד לוס אנג'לס - אוניברסיטת קליפורניה BX 779 7.2 (מכון לתצלומים של כתבי יד עבריים בספריה הלאומית ירושלים F 32374). תודתי נתונה בזה לגב' ג'ני גורארד, ראש מחלקת כתבי היד של אוניברסיטת קליפורניה, על מתן הרשות לצילום ולפירסום של כתב היד. כן אודה לגב' יעל אוקון, מנהלת המכון לתצלומים של כתבי יד עבריים בספריה הלאומית בירושלים, על סיועה.

10 בשם הגדולים כתוב שהספר נקרא הלליה, ראה לעיל הערה 4, וראה להלן בסמוך. (נראה שבשגגה הפך ר"ח ניפי את השמות, וקרא לספר בשם הפרטי במקום בשם המשפחה. העורך.)

11 ברם כ"ד שבט באותה שנה חל ביום רביעי. (ואולי לאחר רדת הלילה במוצאי יום שלישי דקדק לכתוב את התאריך החדש ולא דקדק ביום בשבוע, וכמנהג הרבה בני אדם. העורך.)

12 האיגרות ושיר אחד נתפרסמו ע"י ש' ברנשטיין בכתב העת *Hebrew Union College Annual*, v. 7 (1930), pp. 497-536. ברנשטיין כתב שם מעט על תולדותיו של ר' מהללאל, בעיקר על פי האיגרות. על הוויכוח ביחס להדבקת ספר תורה כתב ברנשטיין באותו זמן מאמר קצר ומיוחד בשם 'מחלוקת בין רבני איטליה בשנת תכ"ג', הצופה לחכמת ישראל, יד (תר"ץ), עמ' 198-203, ובמאמר זה פירסם רק את שתי האיגרות הקשורות לוויכוח. [בהערה 1 כתב: "להלן יראה הקורא שלהרב הזה היו דין ודברים עם בני אדם שונים בשנת תל"ד (1674) ושנת מותו יכולה אפוא להיות לא קודם משנת 1675". נראה שצ"ל: 1674, וכפי שכתבתי בפנים ליד הערה 2]. שירים נוספים פירסם ברנשטיין בספרו משירי ישראל באיטליה, ירושלים, תרצ"ט, עמ' סו-עג. וראה עוד י' דוידאון, אוצר השירה והפיוט, ח"ד, ניו יורק תרצ"ג, עמ' 433, בשם "מהללאל". ברנשטיין חזר והדפיס שם גם את השיר שפירסם עם האיגרות, הואיל וזהו שיר שחובר לרגל הידיעה מאיזמיר על ה"משיח" שבת צבי. ג' שלום פירסם מאמר בשם 'תעודות שבתאיות על ר' נתן העזתי מוגנזי ר' מהללאל הללויה', ספר היובל לכבוד צבי וולפסון, ירושלים, תשכ"ה, חלק עברי, עמ' רכה-רמא, ובמיוחד עמ' רמ-רמא, ושם ציונים נוספים. פורסם שוב, מאוחר יותר, בספרו מחקרי שבתאיות, תל אביב, תשנ"ב, עמ' 54-72. שניהם סבורים כי ר' מהללאל נטה אחר שבת צבי; נראה שר' מהללאל הושפע משבתי צבי בזיקנותו, אחר ביקורו של נתן העזתי באיטליה בחודש תמוז שנת תכ"ח, ראה שלום הנ"ל עמ' רכז ויש לציין שגדולי תורה רבים נמשכו באותם ימים אחרי שבתי צבי, ואחר שחזרו בהם לא נפגע מעמדם. ואכמ"ל. העורך.)

מן החידוש. הראשון שאישר את פסקו של ר' מהללאל הוא ר' שלמה הלוי, שהיה שליח צפת, והוא ידוע ומוכר¹³, אלא שלפנינו הוא חותם רק: "גולה ומטולטל", ואינו מוסר שהוא שליח צפת; ידוע לנו כי בשנת תל"ה הוא היה בשליחות צפת במזרח אירופה, אבל לא היה ידוע עד עתה כי היה גם באיטליה¹⁴. השניים האחרים הם שליחי ירושלים שאינם ידועים לנו (וכלומר שאינם נזכרים בספר של יערי 'שלוחי ארץ ישראל'). האחד הוא ר' דוד קאריגאל¹⁵, והשני הוא שליח האשכנזים בירושלים ר' משה יצחק מלבוב, משיבתו של ר' אור שרגא¹⁶.

אם נניח כי בסביבות שנה זו, שנת תכ"א, הוא חתם גם על העניין שלפנינו, נמצא כי גם שני השליחים האחרים חתמו באותה העת. לפי זה עולה כי ר' שלמה הלוי היה בשליחות צפת כבר בשנת תכ"א. לעיל כתבנו כי ידוע שהוא היה בשליחות צפת בשנת תל"ה. הואיל וידוע כי בל"ג לעומר שנת תכ"ז הוא חתם בצפת יחד עם אביו על מכתב ששוגר לאיטליה בדבר שבת צבי¹⁷, הרי שעלינו לומר כי לאחר השליחות של שנת תכ"א הוא חזר לצפת, ומאוחר יותר יצא לשליחותו השנייה¹⁸.

נתאר בקצרה את הספר הלל גמור. הספר מחולק מחולק לשבעה חלקים. החלק

- 13 ראה א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים, תשי"א, עמ' 415.
- 14 אמנם כבר עמד על כך מ' בניהו בביקורתו על הספר שלוחי א"י שנתפרסמה בקרית ספר, כח (תשי"ב-תשי"ג), עמ' 27, טור ב, שבה ציין על עמ' 415, כי בשו"ת הלל גמור כ"י בית המדרש לרבנים בניו יורק [לא מצאתי כ"י זה שם, אלא רק בספרית אוניברסיטת לוס אנג'לס כנ"ל] כתוב: "חתימת החכם השלם כמהר"ר שלמה הלוי מצפת תוב"ב". לפנינו הנוסח שונה מעט מהעתקת בניהו, ובהנחה שמדובר על אותו כת"י נראה שבניהו לא דק פורטא.
- 15 מ' בניהו בביקורתו הנ"ל, עמ' 26, טור ב, ציין על עמ' 293, כי בשו"ת הלל גמור כ"י בית המדרש לרבנים בניו יורק [עי' בהערה הקודמת] נזכר שליח זה, וכי אינו נזכר במקור אחר. עוד הוסיף בניהו כי יערי מזכיר בעמ' 293 שליח בשם ר' אברהם קאריגאל שהיה אף הוא באיטליה באותו זמן בשליחות מצוה, ואולי הוא ממשפחתו. בניהו מעלה כאפשרות כי אפשר שר' דוד קאריגאל דנן הוא זקנו של השד"ר ר' חיים יצחק קאריגאל, שגם שם בנו היה דוד, על פי יערי עמ' 583. בניהו משום מה לא ציין לשליח השני שחתום ג"כ בכת"י זה, ר' משה יצחק מלבוב.
- 16 עליו ראה יערי עמ' 285-286. יש להוסיף כי חתימתו של השליח משה יצחק דנן נמצאת במקום נוסף בכתב היד, בדף 83 ע"א, והיא מפורטת יותר: "וחתמתי עם הכה שבידי מחכמי אשכנזים ואיטאליאני, ובראשם עטרת ראשנו אב ב"ד ריש מתא וריש מתיבתא הגאון הרב שלנו כמוהר"ר אור שרגא נר"ו בק"ק אשכנזים ואיטאליאני תשבי ירושלם תוב"ב, היום יום ג' י"א ימים לחדש שבט התכ"א. נאם משה יצחק בן לא"א הר"ר שמשון ז"ל מלבוב" פרוש מהק"ק אשכנזים ואיטאליאני מתשבי ירושלם תוב"ב, שליח דהאידינא לאיטליא". למרבית הצער דף 82 הקודם לו הוא דף ריק בכתב היד, ואי אפשר לדעת אם היו בו חתימותיהם של שני השליחים האחרים.
- 17 יערי עמ' 415, על פי א' פריימאן, ענייני שבת צבי, ברלין, תרע"ג, עמ' 58-59.
- 18 אם נניח כי ר' שלמה הסכים על פסק הדין בעת השליחות השנייה, עולה כי ר' מהללאל נפטר לא לפני שנת תל"ה. ראה לעיל ליד הערה 2, ובהערה עצמה.

הראשון מכיל "פסקים לתורה שבכתב", ויש בו חמש תשובות¹⁹ העוסקות בענייני ספר תורה וקריאת התורה. בסיומם כתב המחבר: "ובזה נשלמו החמשה פסקים על התורה, הערוכה בכל שמורה, על הספר לא על הדפתרא. ובעזרת האל שהכל צופה, אתחיל הששים פסקים על התורה שבעל פה. אלו הן עשרה פסקים לסדר זרעים, הט אזנך ושמע דברי חכמים, שמרם בבטנך כי נעים". החלק הבא הוא "פסקים לסדר זרעים", ובו תשובות הקשורות לסדר זה - בענייני ברכות ותפילות ובענין כלאיים. בסופו כתב המחבר: "תהלה לאל חיי שנתן לנו תורת שעשועים, שזכני להשלים עשרה פסקי' לסדר זרעים, ובעזרת שמו המהולל לעולם ועד, אתחיל העשרה פסקים לסדר מועד". לאחר מכן "פסקים לסדר מועד" ותשובות המתאימות לסדר זה, ובסופו שוב דברי חתימה של המחבר. אחרי חלק זה נמצאים פסקים לשאר סדרי משנה, כשבסוף כל סדר נמצאים דברי חתימה קצרים של המחבר. בסך הכל, כאמור, יש בספר ס"ה תשובות. אחרי זאת כתב המחבר מפתח לתשובות. לאחר מכן כתב המחבר: "ואלו הן סימני הדינים...²⁰ וסברות שנזכרו ונכללו בחבור זה א' לא' למצוא חשבון, לפני כל חכם ונבון". המחבר כתב כאן בקצרה כל דין, מנהג וסברה שהזכיר או שחידש בתשובתו, ולכל אחד נתן מספר סידורי: א, ב, ג, וכו'. הרשימה ערוכה לפי הסדר של התשובות, אבל אין בה ציון לאיזו תשובה כוונתו; לכן על פי רשימה זו יקשה לעתים על המעיין לדעת לאיזה תשובה עליו לפנות כדי לראות על מה מבוסס חידוש זה או אחר²¹. בסוף הרשימה כתב המחבר: "מספר הדינים והחד[ו]שים שנתחדשו ונכללו בחבור זה שלש מאות וחמשה ושבועים, סימן להם צדקת ה' עש"ה ומשפטיו עם ישראל"²². לאחר זאת הוסיף המחבר עוד שלוש תשובות הקשורות ליין נסך.

* * *

לפנינו שער הספר, ודברי ההקדמה של המחבר. לשונו של המחבר כוללת לעיתים חרוזים, וכן פעמים שהיא מליצית ומורכבת מחלקי פסוקים ומדברי חז"ל. לנוחיות המעיין לא תמיד התחשבתי בפיסוק שיש בכתב היד, אלא פסקתי לפי דעתי. לא ציינתי למקורות, אלא אם כן המחבר כתב במפורש שדבריו נסמכים על מקור מסויים. יש מקומות שבהם המחבר השתמש במליצות, והוא מצא לנכון ליידע את המעיין שלפניו מליצה בכך שסימן גרש או גרשיים על אותה מילה; במקרה זה ציינתי למקורה של המליצה. במקרים בודדים הוסיף העורך ניקוד חלקי להקל על המעיין.

19 המחבר קורא להם פסקים, אבל אני נקטתי במונח המקובל יותר.

20 כאן כתובה מילה שאיני יכול לקוראה.

21 נדגים זאת ביחס לתשובה המתפרסמת בזה. תחת מספר רע"ד כתב המחבר: "אין מנדין אלא עד שיתרו שני וחמישי ושני". אחריו מספר ער"ה: "לבזוין ת"ח מנדין לאלתר ללא התראה". וכך מונה המחבר ביחס לאותה תשובה חידושי דינים עד מספר רפ"ד ועד בכלל, אבל אין כל הפנייה מחידושים אלו לתשובה עצמה, ולכן המעיין אינו יכול לדעת בלא טירחה באיזו תשובה מדובר.

22 דברים לג, כא. דהיינו שב-65 התשובות כלולים 375 דינים וחידושים.

תחי נפשי ותהללך, ומשפטיד יעזרוני. תכתב זאת לדור אחרון, ועם נברא יהלל יה²³.

ספר

הלל גמור

והוא חבור חמשה וששים פסקים כמספר הל"ל, מיוסדים על אדנ"י²⁴ פז מדברי תנאי ואמוראי וגאוני קדמאי ובתראי, אשר בהם בקש המחבר נר"ו למצוא דברי חפץ, להוציא דין אמת לאמתו כאמתה של תורה. בו נשמע פלפול רב ועצום שהיה בין המחבר נר"ו ובין חכמים אחרים על ספר תורה שדבקו בו דבק אשכנזי מאחוריו על התפירות, וההכרע שהכריעו ביניהם החכמים השלמים שבק"ק ויניציאה יע"א, דבר נאה ומתקבל על און שומעת.

גם שאר הפסקים, אשר בחבור זה חקוקים, מדבש מתוקים, ומכל פסולת מנוקים, כאשר יראה הקורא בהם, בטירותם ובחצריהם. הכינם וגם חקרים, ולכבוד תורת ה' תמימה חברים, והאיר אורם, מהללאל הלליה בכה"ר שבתי ז"ל מציויטה נובה אשר אור תורתו זורח בק"ק אנקונא יע"א, יגדיל תורתו ויאדיר אכ"ר.

הקדמת המחבר נר"ו:

מאת ה' היתה זא'ת²⁵ התורה, אשר שם משה לפני בני ישראל לנחותם בדרך ישרה, ולהאיר להם ללכת יומם ולילה בנתיב מצותיה, כי ממנה נקח לעבדו ולאהבה אותו ולשמור את דרך עץ החיים, אשר בעבור כך לפי דעתי תחלת דבר ה' בתורתו האות ב' פתוחה²⁶, מכרזת ואומרת זה השער לה' צדיקים יבאו בו. הקו'ל באשר לכל, ומקר'א אחד לכל²⁷, כל הרוצה ליטול יבא ויטול. ופתח דבריה יאיר לאיש ירא ה'

- 23 שני הפסוקים הללו (ותהלים קיט, קעה; שם קב, יט) כתובים כמסגרת סביב למלים 'ספר הלל גמור'. מעל המלה "ספר" כתובות המלים: תחי נפשי ותהללך, ואח"כ כנגד כיוון השעון כתובות שאר המלים סביב. נראה לי כי למרות שהפסוקים אינם כסדרם בכתוב הרי שכך יש לסדרם, והמחבר רצה לסיים במלים: "ועם נברא יהלל יה", שיש בהם רמז לשמו: הלליה. גם הגימטריא של מילה זו היא שישים וחמש, ולכן יש עליה סימן של גרשיים.
- 24 סימן גרש מעל המילה מלמד שלפנינו מליצה. בכתב היד הסימן הוא גרש, ויש מסמנים גרשיים. לא נתבררה לי מליצת המחבר, אלא אם כן כוונתו לרמוז כי יש לקרוא פעמיים את המילה 'זאת', לאמור: מאת ה' היתה זאת (ותהלים קיח, כג), זאת התורה וכו' (על פי דברים ד, מד). ועי' להלן הע' 28 והע' 30.
- 26 בבראשית רבה א, י דרשו כי היא פתוחה בעניין אחר.
- 27 מליצה על פי קהלת ט, ב: "הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע", וכוונתו כפי שאמר שהתורה פתוחה לכל, כל אחד יכול לשמוע קולה ולקרוא אותה.

במצותיו חפץ מאד, שישלח את ידו ויקח ממנה ואכל וחי לעולם, ויהיה ברוך בעה"ז ובעולם שכלו ארוך.

אשר לא שת לבו גם לזאת²⁸ להגות בה יומם ולילה במצותו יתברך, כי קוצר המשיג ומעיקים מחוץ מצאוהו הכוהו פצעוהו רדפוהו עד ד'ן ועד חרמ'ה²⁹, זאת נחמתו בעניו, אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה בעת קבוע אצלו, ויעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי, זה וזה יתקיים בידו וחפץ ה' בידו יצלה, דגדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, ויפה ת"ת עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. וכבר מנויה וגמורה בדברי חכמי' הנאמרים באמת, אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים (משנה מנחות קי, א).

ואף גם זאת³⁰, כי רבים בני שוממה מבני עליה, אשר עיניהם ישיתו לנטות בארץ הכנעני³¹ ובארץ נכריה, יורדים בים באניות ובאים ערים נתיבה, רודפים עד חוב'ה³², במיני סחורה התאוה ויכלו ימיהם באפס תקוה, מי נודד ללחם כעני ורש, מי במותרות דרש ידרש, ובלבנון ירעש, ובנהרות יתגעש, לאסוף ולכנוס הון ועושר בביתו, ולעלות על גבעה רמה, בדרך גבר בעלמ'א³³.

זאת³⁴ הברכה מעלה ארוכה, לאשר עלה עליו הגורל ככה, אם יחזיק ידי לומדי התורה, ויהי עליהם סתרה, ישמח זבול'ו, ויש שכר באהלו³⁵, ישכון בטח ושאנן, ובצל שדי יתלונן, ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ, ויבעון רחמי אתכליא על כוליא, דאלמלא עליא לא איתוקמן אתכליא³⁶, באופן כי תורת ה' תמימה משיבת נפש למתעסקים בה, ומשמחת לב למחזיקים לומדיה.

זאת³⁷ היתה לי כי פקודי ה' נצרתי, וחצני נערתי, לחזות בנועם תורת ה' ולבקר

28 מליצה על פי שמות ז, כג: "ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת", וכוונתו כאן לאפשרות לעסוק בתורה.

29 מליצות על פי הפסוקים בראשית יד, יד: "וירדף עד ד'ן", במדבר יד, מה: "ויכום ויכתום עד החרמה". בשני הפסוקים הם שמות מקומות, וכאן מלשון דין וחרם.

30 במספר מקומות בהמשך דבריו, ראה ליד הערות 34, 37, 39, 50, נכתבה מילה זו עם גרש, ולא נתברר לי טעם הגרש. ועל לעיל הע' 25 והע' 28.

31 על פי שמות ג, יז: אל ארץ הכנעני. אבל כאן מובנו של כנעני הוא סוחר ועל פי בראשית לח, ב: איש כנעני, רש"י: תגרא, והכוונה לעשיית מסחר.

32 על פי בראשית יד, טו: וירדפם עד חובה. כאן במשמעות של חוב וקניה.

33 על פי משלי יט, ל: דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה. כאן במשמעות של דרכו של עולם.

34 ראה לעיל הערה 30.

35 על פי דברים לג, יח: ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. כאן במשמעות של האדם ישמח בביתו (זבול' הוא בית) כי יש שכר (יששכר היינו: יש שכר) באהלו (ביתו).

36 על פי חולין צב, א: אמר רבי שמעון בן לקיש, אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנים שבישראל. והיינו דשלחו מתם, ליבעי רחמים איתכליא על עליא, דאילמלא עליא לא מתקיימן איתכליא.

37 ראה לעיל הערה 30.

בהיכלי³⁸, בהלכות פסוקות ערוכות, בלתי מסופקות, מחטבות תבנית היכל היכל ה' המה, כי מספרן ה'ס, כמנין היכל, עומדות על תלם, יושבות על מלאת, כספר זה אשר בשם הל'ל גמור קראתיהו, להלל למרומם על כל ברכה ותהלה אשר גמר בעדי וחנני, כי מה שגמרתי בדעתי להיות המזכים לרבים יצא מן הכח אל הפועל, והוציא לאור משפטי ודיני, והביאני עד הלום, להגדיל תורתו התמימה והישרה כפי קוצר שכלי. ואע"פ שתלאות הזמן רבת צררונני מנעורי, גם לא יכלו לי בביטול תורה, והיא שעמדה לי בעזרת צורי וגואלי למען זא'ת³⁹.

גם כן קראתי שמו 'הלל גמור' יען נמצאו בו חמשה וששים פסקים כמנין הלל, חמשה בעניינים השייכים לתורה שבכתב אשר נחלקה לחמשה ספרים, וששים כנגד תורה שבע"פ אשר ששים המה מלכות סביב לה בששים מסכתות. ומשום כי תורה שבכתב ותורה שבעל פה שתיהן קשורות זו בזו כשלהבת קשורה בגחלת, לכן חברתי האהל והיה אחד בחמשה וששים פסקים בחבור אחד נגד שתיהן. וחלקתי לכל שתא סדרי עשרה פסקים לכל סדר בדבר הלמד מעניינו של סדר וסדר, למען תהיה ג"כ תורה שבכתב אשר עקרה עשרת הדברים קשורה בתורה שבעל פה בקשורים, ותהיין שתיהן כאחת באחדות שלמ' בלי פירוד ח"ו.

ואמנם לא הלל גמור קראתי שמו היותו גמור מדקדוקי תורה וכללותיה שאין גומרין עליה את ההלל, דקרא קרי בחיל ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב יא, ט). אלא משום כי הלל זה גמור מגמרא ומדברי פוסקים, חדשים גם ישנים, אשר בעין שכלם הישר והטהור ראו אור בגמרא בבלי וירושלמית, כאשר עין הקורא יראה בהיכל⁴⁰ זה הנכון עליהם בטירותם ובחצריהם. באופן כי הלל גמור הוא מגמרא ומפרשיה, זקניה שופטיה וראשיה⁴¹.

עוד מטעם אחר קראתי שמו הלל גמור, יען כי כל יגיעי בו לענין דינא⁴² קטרחת, והואיל שפסקיו כמנין שם אדנות, ודינא דמלכותא דינא ביחוד שלם עם ה' ראשונה אשר משם מתחיל הדין לימשך והלל גמור היא, כנודע ליודעי חן. לכן זה שמו אשר קראתיהו ליחוד בו שמו הגדול והנורא ביחוד שלם עם ד' אותיותיו⁴³, בדרך זה, עשרה פסקים לכל סדר נגד היו"ד, בשם הל'ל גמור אשר קראתיהו נגד ה' ראשונה

38 על פי תהלים כז, ד: לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו. נראה כי הגרש על בהיכלו בא לציין שהמלה היכל כאן היא במשמעות שנתן לה המחבר בהמשך דבריו, שרומזת למספר התשובות בספרו. וכן מצינו בהמשך, ראה לקמן ליד הערה 42.

39 ראה לעיל הערה 30.

40 ראה לעיל הערה 38.

41 לא נתבר לי פשר הגרש שעל מילה זו.

42 הגרש מלמד שמילה זו בגימטריא היא כמניין הלל.

43 היינו אותיות הוי"ה, והמחבר מסביר עתה כיצד אותיות הוי"ה לפי סדרן נמצאות בשם החיבור ובסידורו.

כדאמרן⁴⁴, בשתא סדרי נגד הוי"ו, בס"ה פסקים נגד ה' אחרונה⁴⁵ אשר היכל ה' היא, ועם זה נמצא בספרי יחודא דקודשא בריך הוא עם שכינתיה. ובכ"ץ⁴⁶ אב"א אל המלך הקדוש ישב תהלות ישראל למען שמו המהולל בפ"י⁴⁷ עמו, יגמ'ר⁴⁸ בעדי וידרכיני בדרך ישרה, להוציא דין אמת לאמתו כאמתה של תורה. וגם כי לישירים נאווה תהלה, ולא להוללים כמוני בלי דעת צלולה, אחר השאלה ממנו מחלה ואני תפלה, **אדני** שפתי תפתח ופי יגיד **תהלת**⁴⁹. ואחר ראותי כי הלל בשמי נקשר, ולהודות לה' טוב וישר. יען דשמא גרים, בדברי שיר בקולי ארים. ולהלל לאל אשר עלי גמ'ר⁵⁰, אשא משלי ואומר:

בהל'ל זמרה, בשפה ברורה, לאל חי ונורא, לשוני תרנן.
 בקהל ועדה, בזא'ת⁵¹ התעודה, ברנה ותודה, דבריו אשנן.
 אשר שם דברו, בפי עם בחירו, בסיני בחדרו, הביאם שמחים.
 ולהם כבודו, בזיוו והודו, סככם בחסדו, היותם כאחים.
 ביחוד נכונים, לקבל פנינים, חפצים ודינים, שמורים ערוכים.
 חמשה ספרים, וששה סדרים, בששים סדורים⁵², לעולם סמוכים.
 כנגדם בהודי, בעטי וידי, לכל איש יהודי, אסדר דברים.
 חמשה וששים, פסקים חדשים, כהיכ'ל⁵³ קדושים, הלא הם ברורים.
 לעושי מלאכה, בדת אל ערוכה, לנעדם⁵⁴ ארוכה, תרופה ומרפא.
 ובהם טעמים, מתוקים נע[י]מים, בדברי חכמים, לתורה בעל פה.
 ואם בס תמלל, גמ'ר⁵⁵ עוד והל'ל, כבוד אל מחולל, אשר טוב גמלם.
 וגם פה בדין, בתוך עם אמוני, יהי שם **אדני**, מבורך לעולם.
 נאום הצעיר מהללאל הלליה בכה"ר שבת ז"ל מציויטה נובה, המחבר.

- 44 הקריאה אינה ודאית. כוונתו כי בתחילת החיבור כתב חמישה פסקים בעניין ס"ת העומדים בפני עצמם, והם כנגד האות ה'.
 45 לא נתבררו לי דבריו.
 46 הגרש כאן, וגם על המלך, בא לרמוז כי כוונת המחבר כאן היא לרמוז לשם ה', וכמ"ש הטור בסי' תקפב, עיי"ש.
 47 אגב אורחא למדנו כאן על נוסח המחבר בתפילת ברוך שאמר, שהרי היו שאמרו: בפה עמו; וראה נ' וידר, התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב, ירושלים תשנ"ח, עמ' 469-489. ואין להאריך בזה כאן.
 48 לא נתבררה לי משמעות הגרש כאן, וראה לקמן ליד הערות 49 ו-54.
 49 לא נתבררה לי משמעות הגרש כאן.
 50 ראה לעיל הערה 48.
 51 ראה לעיל הערה 30.
 52 כלומר, סדורים בששים מסכתות של התלמוד.
 53 כלומר, היכל בגימטריה ששים וחמש, כמספר הפסקים. ראה לעיל הערה 38.
 54 אולי צ"ל: לענדם.
 55 ראה לעיל הערה 47.

הדבקים בה' אלקיכם, חיים כלכם. הנה נא ערכתי פי, ועטי אשים בכפי, להגיד לך את הרשום בדברי, עם ברכות הורי. ויען כי בתחלה טוב למיתב, בפסקים השייכים לתורה שבכתב, לכן החמשה בראשונה, היו פה לראש פנה, אם תרצה שיהיו לך למנה, תטה לבך לתבונה.

* * *

עד כאן דברי ההקדמה של ר' מהללאל, ועתה לפנינו דברי תשובתו. חילקתיה לקטעים, והוספתי בה מראי מקומות בסוגריים לנוחיות המעיין, וכן כמה הערות. ביחס לציון מקורותיו נהגתי כפי שכתבתי לעיל ביחס להקדמה.

[פסק על חרם שעשו שני חכמים בעבור שטר א' ובו נתבאר שבטל החרם מעקר[ו], עם חת[ו]מות חכמים מירושלם ומצפת תוב"ב⁵⁶]

[סימן] מ"ה

שאלה.

מעשה אירע בק"ק איטאליאני⁵⁷ יע"א, שקצת אנשים קמו על ר[ו]ב הממונים והתחילו לחרחר ריב עמהם על עסק מנוי הממונים. ולפי שאמרו האנשים האלה כי לממונים הנ"ל יש להם שטר א' שהוא לזכותם, תבעו מאת הממונים הנ"ל שיוציאו השטר הזה מידם. אמנם תביעה זו לא היתה בבית דין ישראל. והממונים השיבו שטופס השטר הנ"ל הוא ביד התובעים הנ"ל, שהטופס הזה הוא נכון וישר. ואמרו ג"כ שהם יודו עליו בבית דין איך הוא אמת.

ומתוך שרבתה הקטטה ביניהם הלכו האנשים האלה אצל שני חכמים מהעיר, אשר א' מהם אב לאחד מהתובעים הנ"ל ואח לא' מהממונים הללו, והחכם השני הוא שונא לא' מהממונים האלה, שנודע לכל שהחכם השני הנ"ל לא דבר עמו זמן הרבה משום שנאה. והתובעים הנ"ל הוציאו מיד שני החכמים הללו חרם סתם, שכל מי שיש בידו שטר זה ולא יתנו ביד שלישי למשך שני ימים אחר פרסום גזרתם זו שיהיה נכשל בחרם ועונו ישא, ובכל תוקף ויפוי לשון שנוהגים לכתוב בחרמים. ונתפרסמה גזרה זו בב"ה⁵⁸ בלי שום התראה קודמת, ברשות אדון העיר, והרשות הנ"ל נתונה מאת האדון הנ"ל בתנאי שיפרסמו אותה בב"ה, אם גזרה זו היא כדת משה וישראל. ואחרי פרסום גזרה זו לא שמו אותה בכותלי בית הכנסת כמנהג

56 לשון זה העתקתי מהתוכן שכתב המחבר בסוף הספר.

57 בקהילת קודש איטאליאני. שם קהל זה היה נפוץ במקומות שונים, וכמו שהיו נפוצים השמות: ק"ק אשכנזים, ק"ק ספרדים, ועוד, וראה לדוגמה גם בחתימה האחרונה כאן, שהיא חתימתו של ר' משה יצחק מירושלים. לכן ברור שאי אפשר לפי שם זה לזהות את מקום השואל, אבל מתשובות השדרי"ם עולה שהמדובר באנקונה.

58 בבית הכנסת.

שנוהגין לעשות בכל גזרה המפורסמת בב"ה, אלא נסתרה מעיני אנשי הקהל, ולא נודע מה היה לה.

ועוד אמרו שני החכמים הללו כי הממונה, אחיו של החכם הראשון שחתם החרם הנ"ל, (אינה) [אינו] בכלל גזרתם זו שנתפרסמה. יורנו רבנו מה שנראה לו בענין זה, ואם מה שנגזר בחרם זה ככה הוא כדין וכהלכה. ומהחונן לאדם דעת תשא ברכה.

תשובה.

גרסינן בפ' ואלו מגלחין (מו"ק טז, א) אמר רב יהודה אמר שמואל בר שילת משמיה דרב, מנדין לאלתר, שונין לאחר שלשים, ומחרימין לאחר ששים. אמר רב חסדא⁵⁹ שני וחמישי ושני. והני מילי לממונה, אבל לאפקרותא מנדין אותו לאלתר בלא התראה. ע"כ. והביאה הרי"ף ז"ל בהלכות. ופירש"י⁶⁰ לממונה, בגזל ממון מחברו ולא רצה לשלם על פי בית דין. אפקרותא, חוצפא שהעיז פניו לחרף ת"ח. ע"כ. והרמב"ם בפרק כ"ה מהלכות סנהדרין (הי"א) כתב וז"ל, מי שבא לבית דין וקבל הדין, ואמרו לו לשלם והלך ולא שילם, אין מנדים אותו עד שיתרו בו שני וחמישי ושני, ואח"כ מנדין אותו עד שיתן מה שהוא חייב. ע"כ. והטור י"ד סימן של"ד כתב וז"ל, וקודם שינדו מתרין בו שני וחמישי ושני, בד"א כשמנדין על עסקי ממון, אבל אם מנדין שעובר על דבר איסור מנדין אותו לאלתר. עכ"ל. וכתב עלה הבית יוסף וז"ל, ובקונדריסי' דקדק מדברי המפרשים בההוא עובדא דריש לקיש הוה מנטר פרדסא דפ' ואלו מגלחין (מו"ק יז, א) דאין מנדין אלא אחר התראה. ונ"ל דדוקא כי האי גונא דלא ידעינן דעתו אם היה לפרוע⁶¹, אבל בני אדם שבורחים בהחבא מהקהל לפטור עצמם ממסים אינן צריכין התראה, דמותרין ועומדין הן. ובודאי שכל כוונתם כשבורחים בהחבא לגזול הקהל, ועל כן מנדין אותם לאלתר, ואי אתו וצייתי דינא מתירים אותם לאלתר. כך נראה לי. ויש חולקים, וכן נהגו שמעולם אין מנדין אותם אלא לאחר התראה. עכ"ל. ובעל המפה ובעל הלבוש דבתראי נינהו קיימו וקבלו ואמרו בסימן הנ"ל (ס"א) שאין מנדין עד שיתרו בו שני וחמישי ושני, ע"ש.

הנה מכל מה ששמענו עד כה מהני אשלי רברבי קדמאי ובתראי נראה, כי מה שעשו שני החכמים דלעיל בחרם זה, הקו"ל⁶² הבל ורעות רוח, ואין כאן לא חרם ולא איסור, דאליבא דכולי עלמא בדבר שבממון אין מנדין אלא א"כ מתרין תחלה, דאם כשמנדין אדם בפרט בעינן התראה שני וחמישי ושני כ"ש בחרם סתם דבעינן התראה כנ"ל ג"כ, כי אפשר שהאיש אשר הוא לא טהור בדרך רחוקה הוא, ולא ידע פרסום הגזרה, ואין לו מי שישמיענה אותה ויעשנה, ומשום שלא פורש בחרם על מי

59 לפנינו הנוסח שונה במעט, ונוסח המחבר קרוב לנוסח הרי"ף (ח ע"ב בדפי הרי"ף דפ' וילנא).

60 המחבר הביא כאן את פירש"י הנדפס סביב לרי"ף.

61 לפנינו הנוסח: דלא ידעינן כוונתו אם היא לרעה, וכן בהמשך.

62 מליצה על פי קהלת א, יד: והנה הכל הבל ורעות רוח.

גוזרים ודאי כי על חרם כזה בלי התראה עליו קא אמינא, ופתאים עברו ונענשו (משלי כב, ג), וכתוב גם ענוש לצדיק לא טוב (שם יז, כו). וא"כ בזמן מועט כזה שגזרו החכמים האלה בגזרתם הנ"ל, במשך שני ימים אחרי הפרסום, אם האיש אשר בידו השטר הנ"ל אינינו (!) בעיר ולא ידע להזהר עוד בגזרה זו, למה יומת, מה עשה, והלא ראינו כי אפילו לאפרושי מאיסורא עזרא ובית דינו תקנו וגזרו לכל אשר לא יבא לשלשת הימים (עזרא י, ח), וא"כ לפחות היה ראוי לחכמים האלה בחרם סתם כנ"ל להתרות שני וחמישי ושני קודם פרסום גזרתם. ואפילו אם ימצאו לומר כי מדגזרו שבמשך שני ימים אחרי פרסום גזרתם כו' דמשום הכי מותרין ועומדין הן, עכ"ז⁶³ בזמן מועט כזה לאו שפיר דמי. ועוד, מדאמרו רבנן שאין מנדין אלא אחר התראה, שמענו דלעולם התראה קודם פרסום החרם בעינן. עוד אני רואה בגזרה זו תרתי לגריעותא, ועוד בה שלישיה כאשר נבאר לקמן בס"ד.

חדא, כי החכם הראשון שגזר הגזרה הוא אב לא' מהתובעים שתבעו השטר דלעיל, וקיימא לן דכל הפסולים להעיד מחמת קרבה פסולין ג"כ לדון (שו"ע חו"מ ריש סי' לג), וכ"ש שפסול להחרים לזכות בנו הנ"ל שתובע תביעת השטר דלעיל. והשנית, שהחכם השני שגזר הגזרה הוא שונא לא' מהממונים הנ"ל, והממונה הזו היא מחלק הנתבעים על עסק שטר זה, וקיימא לן ג"כ שהשונא פסול לדון (שו"ע שם). וכבר נודע שהחכם זה שונא לא' מהממונים הנ"ל, כי יותר מג' חדשים שלא דבר עמו מחמת שנאה, כמו שבא בשאלה. ושמא יש לבעל דין לחלוק, הלא מדגזרו סתם על החרם ולא נקבו בשמות למי מנדין, דמשום הכי מצינן למימר דאין שייך כאן פסול קרבה שנאה. עכ"ז כיון שאמרו התובעים שהשטר הנ"ל הוא ביד הממונים הנ"ל, והמריבה היתה עמהם, הדבר ברור וידוע שעליהם גזרו החכמי' הנ"ל דוקא ולא על אחרים, אעפ"י שהחרם סתם.

נמצינו למדין, כי יען שהחכם הראשון קרוב והחכם השני שונא, מבין תרויהוון אבדה גזרה זו מישראל ובטלה (מעקרו) [מעקרה]. וקרוב לענין זה כתב המהררי"ק בשרש כ"ה, והאריך שם בראיות ברורות מלשון אור זרוע ושאר גאוני' שאין כח ביד החכם כלל לזכות בדבר המגיע אליו בענין ממון, ע"ש.

עוד מדברי רש"י ז"ל דלעיל, שפירש ההיא דפ' אלו מגלחין שאמר וה"מ לממונא דגזל ממון חברו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד, שומע אני דעל עסקי ממון אין ראוי החכם לנדות אפי' לאחר התראה אלא אחר שנתחייב בב"ד ואח"כ מתרין בו, כי מדפירש"י ולא רצה לשלם על פי בית דין שמענו שצריך שיתבענו לתחלה בב"ד, ואי לא ציית לדינא שדנו הבית דין אז מתרין ומנדין. והכי משמע ג"כ מדברי הרמב"ם ז"ל כדלעיל, שאמר מי שבא לבית דין כו'. ואם כן בנד"ד שהתובעים הנ"ל לא תבעו תביעותיהם בב"ד, אלא בפתע פתאם פרסמו הגזרה הנ"ל, ודאי כחרס הנשבר נחשבה, וכ"ש וק"ו שהחכמים לא התרו קודם הפרסום. אעפ"י שהחרם סתם, לנד"ד לא קשיא כלל ולא

מידי, כי הואיל שהתובעים תבעו מהממונים הנ"ל שיוציאו מידם השטר הנ"ל, כבר גילו דעתם שהתביעה עמהם דוקא מכל וכל וכדאמרן לעיל ג"כ, והיה ראוי לתובעים הנ"ל להביאם לפני ב"ד על הדבר הזה ולתבוע הדבר ע"פ בית דין ולראות הדין היכן נוטה, ואי לא צייתי על שיפסקו וידונו הדיינים יפרסמו אח"כ הגזרה בהתראות כדלעיל כדקיימא לן מפום רבנן וכדכתב הרמב"ם ז"ל בפרק (חמישי) [שישי] מהלכות ת"ת (הי"ד, אות ו), והביאו הטור ג"כ בי"ד סימן של"ד, שא' מן הכ"ד דברים שמנדין את האדם הוא מי שלא קבל עליו את הדין מנדין אותו עד שיתן.

זאת ועוד, גריעותא שלישית רואה אני בענין זה, ממה דקיימא לן דכל ענייני המסים אין דנים אותם בדייני אותה העיר לפי שיש להם חלק בו, אלא יסתלקו הם וקרוביהם שלא יהנו מן הדבר שבאין לדון עליו, דהכי כתב הטור ח"מ סימן ז' ע"ש. וכתב עלה הבית יוסף דדבר פשוט הוא. ואעפ"י שכתב הטור בסוף סימן הנ"ל בשם אביו הרא"ש ז"ל⁶⁴ שאם עשו תקנה או שיש מנהג בעיר שדייני העיר ידונו אף על ענייני המסים דיניהם דין, כמו מי שקבל עליו פסול או קרוב לדון שדיניו דין, הא בנד"ד לא מצינו תקנה ולא מנהג בעיר כלום בענין זה, כנודע לכל בני הקהילה. ואעפ"י שבעל הלבוש בח"מ בסוף סימן ל"ז כתב דהאידינא נהגו בכל ישראל משום תקנת הצבור שאין מביאין עדות מחוץ לעיר על תקנתם והסכמתם, כתב נמי בסוף דבריו אלה וזה לשונו, וכן לא אמרינן בכיוצא בזה לא ראינו אינה ראייה, אלא הוי ראייה, דכיון שטוען א' שהוא דבר של מנהג והם אומרים לא ראינו מנהג זה, ודאי אין המנהג כן, כיון שלא ראוהו גם הם. עכ"ל.

ובר מן ד[י]ן ובר מן ד[י]ן, מדפירשו החכמים האלה שהממונה אחיו של החכם הראשון שחתם הגזרה אינו בכלל גזרה זו כמו שבא בשאלה, והחכם הוא חתם, ודאי כי משום הכי ג"כ בטל החרם מעקרו, מטעם שכתב בעל תרומת הדשן בסימן רע"ד וכתבה הב"י ג"כ בי"ד סימן של"ד וז"ל, חכם א' שונא לבעל הבית מאד ונכשל אותו ב"ה במילתא דחייב עליה נדוי כהלכה, וקם אותו חכם ונדהו כהלכה אבל הכל מכירים ומרגישים שלא נידה אותו רק מחמת שנאה כי היו אחרים ג"כ שנכשלו באותו ענין ולא אשגח בהון לנדותו, יראה דיש להביא ראייה שאין נדויו נדוי כי האי גונא, מהא דאמרינן בירושלמי ומייתי לה בהגהות מיימו' (הלכות ת"ת פ"ו הי"ב אות ז) ובי"ד (סי' של"ד) ת"ח שנידה לצורך עצמו אפי' כהלכה אין נדויו נדוי כו', ע"ש. וכן פסק הרב בעל המפה בי"ד סימן של"ד סעיף י"ט וז"ל, או שעשה לו משום שנאה, כגון שאנו רואים שנידה לאחד ואחרים שעשו כמותו לא נידה, וכל כיוצא בזה. עכ"ל. אמור מעתה, אם כשהחכם נידה כך אפילו כהלכה אין נדויו נדוי, כ"ש בנדון דידן שהחכמי' האלה לא התרו כפי הדין כדלעיל. ועוד הוציאו מן הכלל את הממונה אחיו של החכם הראשון שחתם הגזרה, דמטעם זה ג"כ אין נדויים נדוי, דיש הוכחה וראיה ברורה שהכל נעשה משום שטנה.

באופן כי מכל הני טעמי ששמענו מפי גאוני קדמאי ובתראי אין כאן לא חרם ולא

64 הטור לא כתב כן בשם אביו, אבל הב"י כתב שמקור הדברים הוא בתשובת הרא"ש.

איסר ולא קיום, ובטל החרם מעקרו מכל וכל. כ"ש שטופס השטר הוא ביד התובעים הנ"ל, והנתבעים מודים בזה שהוא אמת ואמרו שהם יודו בב"ד איך הוא אמת, וא"כ החרם ללא צורך הוא ובטל מעקרו כדאמרן.

ומלבד כל הטעמים שאמרנו בנדון זה, עוד נראה לי שאפילו שיחתמו החרם הנ"ל חכמים אחרים מלבד השני חכמים דלעיל, ויהיו עמם ב"ד חשוב במושב תלתא או יותר מהם, אע"ג דקיימא לן דבתר בי דינא לא דייקי (ב"ב קלח, ב), יען שכבר הוכחנו כי מה שעשו השני חכמים הנ"ל אין בו ממש, בא' משום קרבה, והשני משום שנאה, אפילו יהיו מאה חתומים עמהם בגזרה זו אינה שוה כלום, ממה ששנינו בפ"ק דמכות (ה, סע"ב) מה שנים נמצא א' מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה נמצא מהם א' קרוב או פסול עדותם בטלה, ומנין אפילו מאה, ת"ל עדים. וכך נמי פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות עדות (ה"ג), והטור ח"מ סימן ל"ו ע"ש. וכבר אמרנו לעיל דכל הפסול להעיד פסול לדון, וכן פסול להחרים.

ואמנם על שהצניעו תכף ומיד את הגזרה הנ"ל, ולא דבקו אותה בכותלי בית הכנסת, רואה אני דאלו נעשתה גזרה זו כהלכה וכפי הדין דלא איכפת לן אעפ"י שלא דבקו אותה בכותלי ב"ה, ומשום הכי לא תש כחה, מטעם שכתב המרדכי בריש פרק שני דייני גזרות סימן רס"ח דמעשה ב"ד יש לו קול, וכן פסק בעל המפה בח"מ סימן י"א (סע' ד), גם בעל הלוש בסימן הנ"ל (סע' ד) כתב וז"ל, מי שכתבו עליו נדוי או סרבנות, וטען אח"כ שלא שמע, אינו נאמן, דמעשה בית דין יש לו קול. עכ"ל. אבל בנד"ד שכבר הוכחנו מכמה ראיות דבטל החרם מעקרו, מה לנו לחקור אם הצניעוהו או דבקו בכותלי ב"ה, הא קיימא לן (משנה ריש פסחים) דבמקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה⁶⁵.

הנלע"ד כתבתי.

הצעיר מהללאל הלליה מציויטה נובה

חתימה על הפסק דלעיל מהחכם כמהר"ר שלמה הלוי מצפת תוב"ב, וכה היו דבריו. מדי עברי פה אנקונא ראיתי את כל התלאה אשר מצאתם מכמה בלבולים ומריבות, נשאלתי לחות דעי על כל הפרטים. ולהיות כי שמעתתא צריכה צילותא כיומא דאיסתנא, והזמן טלטלני טלטלה גבר, ות[ו]שיה נדחה ממני, לא יכלתי להטפל בדבר. רק להרים מכשול החרם הנעשה הנזכר בשאלה לא נמנעתי מלדחוק עצמי לחות דעי, כי כפי מה שבא סביב השאלה אין בחרם ממש מב' פנים. חדא, כי כל מה שהוא בר[ו]ב הספרים שמחרימי' חרם בב"ה היינו דוקא אחר שישבו בדין כתורת משה, כמו שיראה מלשון הרב קארו ח"מ סימן י"ו (סע' ג) והוא לשון הרא"ש (תשובות הרא"ש כלל ו' סי' טו) וז"ל, טען א' מבעלי הדין יש לי זכות בעדים או בראיה ואיני יודע ביד מי הוא, חייב הדיין להטיל חרם על כל מי שיודע לו זכות בעדים או בראיה שיודע לדיין. עכ"ל. הרי שאומר בפירוש שהחובה הוא על הדיין, אבל היכא

65 מליצה שכונתה לומר שבמקום שהדבר ברור לכל אין צורך לברר.

דלית דין ולית דיין ראייה למה לי. זאת ועוד אחרת, דבנד"ד כבר כל הממונים הודו בדבר ואמרו שיקבלו על עצמם לדון ע"פ טופס ההסכמה שביד הכת האחרת כמו שבא בשאלה, א"כ לית דין ולית דיין שיאמר שחל החרם, מאחר שהוטל שלא לצורך ובטל מעקרו כאשר פסק הרב המורה דלעיל. וה' יברך את עמו בשלום.

נאם הצעיר, גולה ומטולטל, שלמה הלוי

חתימה אחרת על הפסק דלעיל מהחכם כמהר"ר דוד קאריגאל מירושלם תוב"ב. מדי עברי פה אנקונא בשליחות ירושלם תוב"ב ראיתי פסק הרבנים. וראיותיהם ברורות מכמה פנים, כי אין מנדין מן הדין אלא למי דלא ציית דינא, כמו שאמר הרמב"ם בפרק כ"ה מהלכות סנהדרין (ה"ח) כתבו פתחא מפני שלא קבל עליו הדין ואמר הריני מקבל הדין קורעין נדויו, ובנד"ד הואיל וכת התבעים אמרו לכת התובעים שטופס השטר בידם, והם יודו בפני ב"ד ישראל שהטופס אמת ויציב, לא היו צריכי' עוד השטר. זאת ועוד, כי מן הדין אין מחרימי' בב"ה אלא אחר שישבו לדין כתורת משה, ובנד"ד לית דין ולית דיין, והוטל החרם ללא צורך, והרי הוא כחרס הנשבר ובטל מעקרו מכמה טעמים כמו שבא בספרים.

וה' יברך כו'.
נאם הצעיר דוד קאריגאל

חתימה אחרת מהחכם כמהר"ר משה יצחק ב"ן הרב שמשון, שליח מירושלם תוב"ב.

בהיות שאני באתי פה ק"ק אנקונא ציר נאמן לשולחיו ק"ק אשכנזים וק"ק איטאליאני תושבי ירושלם תוב"ב, וראיתי השאלה והתשובות שבפסק הנ"ל מגאוני הפוסקים הנ"ל בבטול החרם הנזכר, אשר כלם חזקים כראי מוצק, ושרש הטעם החזק והעצום שהחרם בטל מעקרו בשביל שחתמוהו שני חכמים א' קרוב והשני שונא, כנזכר בשאלה. ומה גם שראיתי לשון החרם שכתוב בו כדברים האלה, בהיות שנעשה שטר ביאור בין מעלת הממונים לשלש השנים שעברו ובין מעלת הממונים לשלש השנים הבאים, וכתוב שם שהחרם יהיה אפילו על הנוגע בדבר, והנוגעים בדבר הם כת הממונים הנתבעים כנזכר בחרם, א"כ החרם הוא מפורש ואינו סתם, ומשם ראייה כי מה שחתמו בחרם השני חכמים הנ"ל אינו כלום. ועוד מטעם אחר, שכת התובעים לא תבעו תביעותיהם כפי...⁶⁶ ישראל ובפרט שראיתי...⁶⁷ נכון מה שהביא ה"ר הפוסק הראשון בראיותיו התמימות, ותנוח דעתי עם דעת הרבנים דלעיל כי היטיבו כל אשר דברו, וחתימתי עם הכח שבידי מן הרב שלנו כמוהר"ר אור שרגא נר"ו ריש מתיבתא מירושלים תוב"ב.

נאם משה יצחק מלב"ב, שליח מירושלים

66 כאן כתובה מלה שאיני יכול לקוראה. והעניין מובן.

67 כאן כתובה מלה שאיני יכול לקוראה. והעניין מובן.